

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

TEMATIKA ODSUNU V DÍLE ANNY SEDLMAYEROVÉ

Vedoucí práce: Mgr. Martina Halamová, Ph.D.

Autor práce: Vendula Haršová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: III.

2012

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáváním textů mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Krásetíně dne 27.7.2012

.....
Vendula Haršová

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Martině Halamové, Ph.D. za vstřícnost, odborné vedení, cenné rady a připomínky, které napomohly vzniku této bakalářské práce.

Anotace

Ve své bakalářské práci se budu zabývat dvěma romány autorky Anny Sedlmayerové, které vyšly ve 40. letech 20. století, *Dům na zeleném svahu* a *Překročený práh*. V těchto dílech se zaměřím především na tematiku odsunu. Do myšlení postav nahlédnu pomocí naratologické kategorie vypravěče. Nejprve tuto kategorii teoreticky vymezím, k čemuž mi pomohou práce předních českých literárních teoretiků, a následně ji budu prakticky aplikovat na zmíněná díla. Neopomenu zmínit ani život autorky a také historický a kulturní kontext po 2. světové válce, který je velmi důležitý. Na konci své práce se budu věnovat psychologii hlavních hrdinů a také jejich chápání viny.

Annotation

I will deal with two Anna Seydlmayerová's novels in my thesis that were published in the fourtieth 20th century, *Dům na zeleném svahu* and *Překročený práh*. I will concentrate on the topic of the resettlement in these works. I will look into character's mind with narrator's narratological category. At first I will theoretically define this category and leading Czech literary theorists' works help me to define it, and then I will practically use it on the above mentioned works. I will not leave out to mention the author's life and historical and cultural context ater Worl War II, too, that is very important. At the end of my thesis I will devote to the heroes psychology and their understanding of guilt.

Obsah

Úvod.....	7
1. Dobový kontext.....	8
1.1 Historický kontext po roce 1945.....	8
1.1.1 Košický vládní program.....	8
1.1.2 Postupimská konference	9
1.1.3 Socialismus v ČSR.....	10
1.2 Kulturní kontext po roce 1945	12
1.3 Život Anny Sedlmayerové	15
2. Teoretické pojetí vypravěče.....	17
2.1 Naratologie.....	17
2.2 Klaus Weimar	19
2.3 Lubomír Doležel	22
2.3.1 Er-forma.....	22
2.3.2 Ich-forma	24
3. Vypravěč v díle Anny Sedlmayerové	26
3.1 Dům na zeleném svahu	26
3.2 Překročený práh	31
4. Tematika odsunu v dílech Anny Sedlmayerové	37
Závěr	43
Zdroje:.....	46

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu věnovat tvorbě české poválečné autorky Anny Sedlmayerové, především jejím dvěma románům vydaných ve 40. letech 20. století, a to *Dům na zeleném svahu* (1947) a *Překročený práh* (1949). V těchto románech se budu zabývat především tematikou odsunu.

Ve své práci v první řadě popíši historický a kulturní kontext 40. let 20. století, především obdobím po 2. světové válce, kdy autorka tvořila již zmíněná díla. Historický kontext je velmi důležitý prvek v dílech této autorky, protože se zabývá odsunem Němců z pohraničí a jeho následného osidlování, do čehož se výrazně promítne i politická situace. Součástí první části této práce bude také krátký životopis Anny Sedlmayerové.

Dále se budu věnovat naratologii, především teoretickému pojetím vypravěč. Tato naratologická kategorie mi pomůže nahlédnout do myšlení hlavních hrdinů a díky hlavním protagonistům jednotlivých románů se budu snažit zobrazit tematiku odsunu. Vzhledem k tomu, že se zde budu zabývat autorkou píšící česky, výchozí pro mě budou práce dvou českých autorů a to Lubomíra Doležela a jeho knihy *Narativní způsoby v české literatuře* a práce Tomáše Kubička *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Ve zkratce zde uvedu i práce zahraničních literárních teoretiků, které budou v některých případech přebírány z prací českých literárních teoretiků, nebudu tedy vždy odkazovat k primárnímu zdroji. V této kapitole nastíním metodologii, podle které budu pokračovat v další části své práce, kde se budu věnovat jednotlivým dílům Anny Sedlmayerové a jejím hlavním hrdinům.

Na konci své práce se budu snažit shrnout poznatky o tematice odsunu v jednotlivých dílech, které jsem získala z předchozích kapitol. Pokusím se díla ještě více zasadit do kulturního a historického kontextu. V neposlední řadě se zde budu věnovat vnímání viny hlavních protagonistů románu, protože chápání viny nebo nevin je také typickým rysem v dílech této české autorky. Výchozím textem pro pochopení problematiky viny pro mě bude kniha německého filosofa Karla Jasperse *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*.

1. Dobový kontext

V následujících kapitolách budu vycházet především z knih autora Pavla Janouška a kolektivu: *Dějiny české literatury 1945 – 1958*, především z prvních dvou dílů, které se zabývají roky 1945 – 1948 a 1948 – 1958. Okrajově budu také pracovat s internetovými stránkami, zabývající se tímto obdobím.

1.1 Historický kontext po roce 1945

Po druhé světové válce byla Československá republika chápána jako země protifašistické koalice. V rozmezí let 1945 – 1948, tedy v poválečné době, dochází v republice mezi lidmi k určitému chaosu a nedorozumění, československé hospodářství se velmi špatně obnovuje a ještě dochází k devalvaci měny, kdy jsou stahovány z oběhu protektorátní peníze a nahrazovány penězi novými.

V republice postupně dochází v celkové náladě k levicovému posunu, protože velká část Československa byla osvobozena Sovětským svazem a jeho vliv se díky tomu v celé střední Evropě stále zvětšuje. „Změněné geopolitické poměry a velmocenský vzestup Sovětského svazu, jenž si zajistil vliv ve střední Evropě, byly realitou, kterou československá politická reprezentace s větší či menší vstřícností respektovala.“¹ SSSR je tedy chápán jako lepší stát než všechny ostatní.

1.1.1 Košický vládní program

Po druhé světové válce dochází k mnoha konferencím a sjezdům, na kterých se řeší poválečné uspořádání světa a jednotlivých zemí. Jsou zde také projednávány reparace poražených států. Mezi vládní prohlášení, které se zabývaly touto tematikou, patří i tzv. Košický vládní program, který byl schválen na území Československa tehdejší vládou 5. 4. 1945 v Košicích.

Na přípravě Košického národního programu se podílel prezident Edvard Beneš a moskevské vedení Komunistické strany Československa (KSČ) v čele s Klementem Gottwaldem. Řešilo se zde mnoho zásadních otázek, které se týkaly poválečného fungování Československé republiky.

¹ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. I., 1945 – 1948*, Praha: Academia, 2007, s. 23.

Jedna z prvních věcí, která se zde projednávala, byla dohoda o vytvoření domácí vlády, „Národní fronty Čechů a Slováků.“² Prvním předsedou vlády Národní fronty se stal Zdeněk Fierlinger. Rozhodující vliv zde měla Komunistická strana Československa, která Národní frontu využila k snazšímu převzetí moci. Na řízení státu se mohly podílet pouze strany, které se účastnily odboje, ostatní strany na to neměly právo. V první vládě Zdeňka Fierlingera můžeme tak najít 6 vládních stran.³

Co se týká ekonomické situace, vytyčil si vládní program několik hlavních úkolů, za prvé měl položit základy nové sociální politiky zaměřené na pracující lid, dále měl dohlížet na rychlé obnovení národního hospodářství, znárodnění a zkonfiskování majetku zrádců⁴. Znárodnění probíhala na základě čtyř dekretů prezidenta ČSR ze dne 24. 10. 1945. Dekrety se týkaly zestátnění klíčového a těžkého průmyslu, dále zestátnění potravinářského průmyslu, akciových bank a pojišťoven.

1.1.2 Postupimská konference

Dalším důležitým jednáním po ukončení druhé světové války byla Postupimská konference, která se konala v německé Postupimi za účasti tzv. „Velké trojky“⁵ od 17. 7. 1945 do 2. 8. 1945. Řešila se zde zejména poválečná správa Německa, které devět týdnů předtím kapitulovalo, ale také uspořádání a rekonstrukce poničené Evropy.

Československa se přímo dotýkala dohoda o tom, že některým státům budou stanoveny nové státní hranice, v důsledku toho přišla naše tehdejší republika v červnu roku 1945 o Zakarpatskou Ukrajinu. Dále zde byla projednávána otázka odsunu Němců z Československa, Polska a Maďarska. Bylo rozhodnuto, že vystěhování Němců z těchto oblastí je nutné, muselo však probíhat spořádaně a lidsky. Tento požadavek však nebyl naplněn, odsun rozhodně nebyl lidský, tak jak si to přály vedoucí mocnosti. Vedle oficiálního odsunu, o kterém se budu zmiňovat dále, probíhal i tzv. odsun živelný, který se děl už během května 1945 a také nesplňoval podmínky lidskosti.

² Národní fronta Čechů a Slováků fungovala od dubna 1945 do 7.2.1990, jedná se tedy o nejdéle fungující politickou koalici na našem území.

³ Československá sociální demokracie, Demokratická strana, Komunistická strana Československa, Komunistická strana Slovenska, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová.

⁴ Košický vládní program hovořil o majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů. Tento majetek byl zkonfiskován na základě Dekretu o konfiskaci majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů, který byl vydán 25.10.1945, byl zabrán veškerý majetek uvězněných nebo odsunutých lidí. Se zabíráním majetku těchto lidí se však začalo už po vydání dekretu 21.6.1945.

⁵ „Velká trojka“ – Josef Stalin (SSSR), Harry Truman (USA), Winston Churchill, který byl během jednání nahrazen Clementem Attleem (Spojené království).

Oficiální odsun německého obyvatelstva z Československa probíhal po skončení druhé světové války v letech 1945 – 1946, převážně z oblasti Sudet⁶. Tito lidé končili v americké a sovětské okupační zóně a většinou přišli o veškerý svůj majetek. „Pro tehdejší atmosféru bylo charakteristické, že Němci byli stavěni mimo lidské společenství.“⁷

Na základě této konference bylo z Československa odsunuto k 1. 11. 1946 2 232 544 obyvatel německé národnosti, v roce 1947 k tomuto číslu přibýlo ještě 80 000 českých Němců. Postupimská konference zamítla schválit podobný postup i pro občany maďarské národnosti, proto uzavřela československá vláda s vládou maďarskou dohodu o tzv. výměně obyvatelstva.⁸ Díky této dohodě bylo zhruba 90 000 slovenských Maďarů odsunuto do Maďarska.

Odsunem obyvatelstva se zabývá autorka Anna Sedlmayerová ve svých dvou dílech, které byly zmíněny již výše, a z tohoto důvodu zde tuto problematiku nastiňuji.

1.1.3 Socialismus v ČSR

První svobodné volby po druhé světové válce konané v květnu 1946 vyhrála v celkovém součtu Komunistická strana Československa, která získala 38% hlasů a stala se tak nejsilnější stranou v zemi. Vítězství komunismu nasvědčovala poválečná orientace na Sovětský svaz jako na naše osvoboditele od nacistického Německa. Na popularitě levicově orientovaných politiků, především komunistů, se vedle dalších bodů podepsaly také sliby další pozemkové reformy. Díky vítězství ve volbách získali komunisté vlivná místa ve vládě, vedle ministerstva vnitra, informací, zemědělství, obrany, také křeslo předsedy vlády, které obsadil předseda strany Klement Gottwald. Komunistická strana pokračovala v rozdělování půdy a zestátnění pozemků. Prosadila také tzv. „milionářskou dávku“⁹, která byla schválena v létě 1947.

Ve stejném roce začala v československé politice hrozit vládní krize, komunisté si nebyli jisti svou pozicí u voleb v roce 1948. Komunistická strana se s ostatními stranami nemohla shodnout na řešení dalších otázek týkajících se vlastnictví zemědělské půdy a

⁶ Označení pro oblasti pohraničí dnešní České republiky, kde převažovalo německé obyvatelstvo. Po mnichovské dohodě (1938) patřila oblast Sudet k nacistickému Německu.

⁷ JANOŮŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. I., 1945 – 1948*, Praha: Academia, 2007, s. 28.

⁸ Za každého příslušníka slovenské menšiny v Maďarsku, který se přestěhoval do ČSR, byl vystěhován jeden příslušník maďarské menšiny, žijící na Slovensku zpět do Maďarska.

⁹ Majetek lidí, který měl hodnotu vyšší než 1 milion korun, byl progresivně zdaněn až 30%, údajně se z těchto peněz měli zaplatit ztráty ze sucha na jaře a v létě roku 1947.

platů státních a veřejných zaměstnanců. Vládní krize, vyvrcholila 25. února téhož roku, kdy prezident Edvard Beneš přijal demisi nekomunistických ministrů a na jejich křesla posadil kandidáty, které mu navrhla komunistická strana. Klement Gottwald řekl na Václavském náměstí téhož dne toto: „*Právě se vracím z Hradu od prezidenta republiky. Dnes ráno jsem panu prezidentu republiky podal návrh na přijetí demise ministrů, kteří odstoupili 20. února tohoto roku. A současně jsem panu prezidentu navrhl seznam osob, kterými má být vláda doplněna a konstruována. Mohu vám sdělit, že pan prezident všechny mé návrhy, přesně tak, jak byly podány, přijal.*“¹⁰

Události pokračovaly v březnu potvrzením nové komunistické vlády, jedná se o Akční program vlády Národní fronty, v květnu byla přijata nová ústava, která vyhlášovala lidově demokratickou republiku, a na konci května byly volby, při kterých se dalo volit pouze z jedné kandidátky a to komunistické poslance, šlo o poslance Národní fronty. Následně byl 14. června zvolen prezident Klement Gottwald, místo odstoupivšího prezidenta Edvarda Beneše. Předsedou nové vlády se stal Antonín Zápotocký.

Komunistická strana se tak fakticky stala jedinou vládnoucí stranou v Československu a začala svojí politiku přizpůsobovat politice Sovětského svazu. Vznikaly pracovní tábory při uranových dolech, kam byli zavíráni političtí vězni, odsouzení v politický procesech.¹¹ V hospodářství došlo také k velkým změnám, začalo být budováno centrálně podle vzoru ze Sovětského svazu, začala vznikat JZD (Jednotná zemědělská družstva) a to často pod velkým nátlakem. Postupně také probíhala kolektivizace, s níž mnoho soukromých vlastníků nesouhlasilo.

¹⁰ Totalita: Únor 1948 [online]. 2012 [citováno 24. 7. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/1948/1948.php>

¹¹ Politické procesy v 50. letech, které byly vykonstruované, zaměřené především proti opozici a nepohodlným členům strany.

1.2 Kulturní kontext po roce 1945

Propojování politiky a umění je u nás typické vždy v momentě ohrožení. Nejinak tomu tedy bylo i v období po 2. světové válce. V české kultuře lze o tomto akcentu hovořit do 60. let 20. století. Český umělec byl už od doby národního obrození vnímán jako nositel morálky a vzdělanosti. Jako přirozené bylo chápáno to, že je spisovatel tlumočnickem politických ideologií, což bylo pro většinu lidí naprosto logické. Toto vnímali zpočátku stejně i představitelé komunistických a nekomunistických stran. „V pojetí Edvarda Beneše byl spisovatel „strážcem mravních hodnot a budovatelem národního sebevědomí“, pro komunistického politika Václava Kopeckého „mistrem kultury“ a stavitelem „osvobozené národní duše“.“¹²

Na předním postavení spisovatelů v české společnosti měla vliv také jejich účast v odboji. Veřejnost si byla vědoma toho, že mnoho autorů bylo za války vězněno v nacistických věznicích nebo koncentračních táborech a velká část zde zahynula nebo byla popravena. „V májových dnech roku 1945 se česká veřejnost, včetně celé kulturní obce, sjednotila v uctění památky zahynuvších spisovatelů. Oficiální tryzna se konala 17. 5. 1945 v Národním divadle.“¹³ Kulturní sféra se v období od května 1945 do února 1948 zabývala polemikami a otázkami kulturně-politického charakteru.

Celková protiněmecká nálada se vyskytovala i ve snaze vymezit se proti německé (germánské) kultuře a orientovat se spíše „...na kulturu slovanských národů, zvláště pak ruskou, respektive sovětskou.“¹⁴ Orientace na slovanskou kulturu se projevila také v několika akcích, jako například *Manifest ke dni Husovu* nebo *Všeslovanský den* na Děvíně, které dohromady uspořádaly české a slovenské kulturní instituce. Díky odsunu Němců ze Sudet můžeme hovořit o zániku německé literatury v českých zemích, k čemuž přispělo i období ve 30. letech 20. století, kdy byli nuceni německy píšící spisovatelé židovského původu z Československa emigrovat.

Komunistická strana přikládala velký význam kultuře a vlivu kulturních a uměleckých činitelů na veřejné mínění. Z tohoto důvodu na přední politická místa dosazovala spisovatele, výtvarníky a další činitele z oblasti kulturní sféry. Ministrem školství se stal literární historik Zdeněk Nejedlý, který ovlivňoval kulturní ovzduší do

¹² JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. I., 1945 – 1948*, Praha: Academia, 2007, s. 24.

¹³ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. I., 1945 – 1948*, Praha: Academia, 2007, s. 25.

¹⁴ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. I., 1945 – 1948*, Praha: Academia, 2007, s. 28.

50. let 20. století, Vítězslav Nezval se stal šéfem filmového odboru ministerstva kultury, František Halas šéfem publikačního a Ivan Olbracht rozhlasového odboru.

Komunisté prosadili i regulování knižního trhu. Nakladatelé museli předkládat seznam knih, které budou v následujícím roce vydávat, a žádat o jeho schválení. Podobně na tom byly i časopisy a noviny, jejich redakční rady musely žádat ministerstvo informací o povolení jejich vydávání například kvůli nedostatku papíru. Komunistická strana tak měla přehled o tom, co, kde a kdy vycházelo.

Po válce se začaly obnovovat spisovatelské organizace. Jedna z nich byla Sdružení kulturních organizací, kde zasedali převážně nekomunisté (Eduard Bass, Jaroslav Kvapil, Albert Pražák, František Halas a další). Další profesionální odborová organizace byla Syndikát českých spisovatelů, do které, na rozdíl od organizace předchozí, patřili členové KSČ (Jan Drda, Václav Řezáč). Mimo dvě výše jmenované organizace existovalo v Československu mnoho dalších literárních skupin.¹⁵ „Úlohou nejvlivnější organizace v předúnorové době nicméně plnil Syndikát, který v roce 1946 sdružoval okolo 1200 členů.“¹⁶ Syndikát dokázal pro své členy získat zahraniční stipendia a také je finančně zajistit, z těchto důvodů bylo velmi výhodné patřit do této odborové organizace.

V červnu 1946 se konal první sjezd československých spisovatelů, který organizoval Syndikát českých spisovatelů spolu se Spolkem slovenských spisovatelů. Na sjezdu byla řešena nutnost nového pojetí metodologie literární kritiky, problematika kýče a v neposlední řadě také otázka vztahu politiky a literatury. Ze závěru sjezdu vyplynulo, že spisovatelé mají stát na straně většiny lidí a pomoci budovat stát. „Rezolucí se spisovatelé přihlásili k socialistickému humanismu, k nejlepším tradicím a k podpoře dvouletého budovatelského plánu.“¹⁷

Po čistkách v Sovětském svazu se česká kulturní obec rozdělila na dvě části. První z nich cítila jakési rozčarování z toho, jak by to mělo vypadat i u nás. Druhá naopak hájila to, co se ve svazu dělo, a snažila se své okolí přesvědčit o tom, že v Československu bude cesta k socialismu jiná než v SSSR. Během následujících dvou let probíhala neustálá názorová diferenciací obou táborů.

¹⁵ Sdružení moravských spisovatelů, Sdružení katolických spisovatelů, České centrum mezinárodního PEN klubu.

¹⁶ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. I., 1945 – 1948*, Praha: Academia, 2007, s. 40.

¹⁷ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. I., 1945 – 1948*, Praha: Academia, 2007, s. 48.

Po únoru 1948 byly veškeré kulturní organizace podřízeny Syndikátu českých spisovatelů a většina z nich byla rozpuštěna. Syndikát českých spisovatelů byl však ještě téhož roku také zrušen a na přelomu let 1948/1949 nahrazen Svazem československých spisovatelů. V této době dochází také k rozsáhlé emigraci československé inteligence. „Umělecká tvorba, která odmítala model socialistické společnosti a jeho umění, jakož i nezávislé tvůrčí myšlení byly po celá padesátá léta totalitním režimem zatlačeny do sféry neoficiální. Snahy o kontinuální rozvíjení literární tvorby v návaznosti na dosavadní vývoj moderní evropské literatury byly vytěsněny z veřejného kulturního prostoru.“¹⁸

¹⁸ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. II., 1948 – 1958*, Praha: Academia, 2007, s. 13.

1.3 Život Anny Sedlmayerové

Nyní se budu věnovat životu Anny Sedlmayerové, které se narodila 17. 3. 1912 jako Anna Jungwirthová. Své dětství trávila v myslivně na Vraníně, kde její otec pracoval jako lesník. Později se rodina přestěhovala na samotu Holickovna nedaleko Třeboně, kde roku 1930 odmaturovala na místním gymnáziu. Dva roky poté se provdala a se svým manželem žila v Hostivaři u Prahy. V roce 1946 se znovu přestěhovala, tentokrát do Ústí nad Labem. Na začátku 70. let byla vyloučena z KSČ a během normalizace nesměla publikovat, během doby, kdy oficiálně nevydala žádnou knihu, onemocněla, ale dále pokračovala v psaní. Od roku 1991 žila opět v jižních Čechách, ve vesnici Tourov nedaleko Strakonice. Zde také 13. 5. 1995 zemřela.

Literatuře se autorka začala naplno věnovat po 2. světové válce. V roce 1945 debutovala knížkami pro děti (*Juk, Kačenka*). V těchto dětských knihách propojuje vlasteneckou a výchovnou tendenci s vlastním dětstvím, stráveným v jižních Čechách. Mimoto se věnovala psaní pro nejrůznější periodika jako například *Práce, Květy, Besedy venkovské ženy, Jihočeská pravda, Literární noviny, Rudé právo, Tvorba, Vlasta a Zemědělské noviny*.

Jako jedna z prvních autorek se díky své znalosti poválečného Krušnohorska a Ústecka pokusila „naplnit „společenskou objednávku“ a zobrazit odsun Němců a následné osídlování pohraničí.“¹⁹ V roce 1947 vydává román *Dům na zeleném svahu* a o dva roky později knihu *Překročený práh*, tato díla se zabývají poválečným osídlováním a v obou můžeme najít hlavní hrdinky, které stojí mezi nadšením z „lepších zítřků“ a složitou cestou, která k nim vede.

V 50. letech se Anna Sedlmayerová věnuje práci na historickém románu z dějin českého dělnického hnutí *Z prvních řad* a následně se zajímá o problematiku zobrazující mravní a citovou situaci tehdejších žen. V románech *Každé jaro pampelišky* a *Všechny cesty vedou domů* se snažila ukázat vyrovnávání žen s jejich profesními a rodinnými těžkostmi, mimo jiné zde také zdůrazňuje důležitost rodiny pro společnost.

Během 60. let se věnovala detektivnímu žánru, její poetika se zde příliš neproměnila, stále se snažila poukazovat na význam odpuštění a naděje, nutnost hledání dobra v lidech a ve svých dílech dále předávala mravní poselství. Zajímala se o

¹⁹ Slovník české literatury po roce 1945: Anna Sedlmayerová [online]. 2006 [citováno 23.6.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.slovníkeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=862>.

psychologii postav, ať se jednalo o pachatele nebo vyšetřovatele. Do této literární etapy spadají romány jako *Pomozte mi Terezo!*, *Grandlová brož*, *Děšť ustal k večeru*, *Láskám hrozí smrt*.

Po roce 1990 ještě Anna Sedlmayerová publikovala dvě knihy, jedna z nich se věnovala tematice stáří (*Tam zpívá slavík až po půlnoci*) a druhá byla psychodetektivním příběhem (*Noc plná útěchy*).

2. Teoretické pojetí vypravěče

2.1 Naratologie

Naratologie, neboli teorie vyprávění, vzniká již ve starověkém Řecku, kdy tvoří Aristoteles svou *Poetiku*. Za faktický vznik je považován rok 1966, kdy „se prostřednictvím osmého čísla časopisu *Communication* formuje samostatná literárně teoretická disciplína *naratologie*.“²⁰ Název této vědní disciplíny navrhl Tzvetan Todorov, podle kterého se má naratologie zabývat „hloubkovými strukturami vyprávění.“²¹ Na utváření samostatné disciplíny měly vliv již dřívější práce významných teoretiků, jako například práce Vladimíra Proppa, který se zabýval morfologií převážně pohádkového narativu nebo francouzského antropologa Claude Lévi-Strausse, který studoval analýzu mýtu a jeho strukturu nebo lingvistika Ferdinanda de Saussura.

Jak jsem již zmínila výše, naratologie se zabývá teorií vyprávění, tvoří ji několik základních složek: čas, postava, prostor a vypravěč. Vypravěč je základní kategorií naratologie a pomáhá nám pochopit a orientovat se ve fikčním světě. Na rozdíl od postavy nemusí být vypravěč přímo v textu, jak říká Doležel: „Vypravěč nemusí být obyvatel fikčního světa, ale může být nad ním nebo mimo něj.“²² To vede k polemikám literárních teoretiků o tom, zda vypravěč vůbec existuje nebo zda je shodný s autorem textu. V následující kapitole si ukážeme teorie některých světových i českých literárních teoretiků, které se zabývají pojetím vypravěče.

Existuje několik možností dělení vypravěče do jednotlivých kategorií. Jedním z literárních teoretiků, který se touto problematikou zabýval, byl již zmíněný Tzvetan Todorov. Vzhledem k tomu, že se mi nepodařilo jeho práce sehnat v českém překladu, budu pracovat s dílem Tomáše Kubíčka *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*, který se této problematice také věnuje. „V centru Todorovy pozornosti ve vztahu k vypravěči stojí kategorie *pohledu (vision)*, která mu současně slouží jako jedna z vlastností, jež umožňují přesun od diskursu (promluvy) k fikci.“²³ Pojmem *vision* myslí Todorov pojem hledisko. Dále přichází s návrhy kategorií, „které umožní rozlišovat jednotlivé druhy (vypravěčova) pohledu.“²⁴

²⁰ KUBÍČEK, T. *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007, s. 65.

²¹ Tamtéž.

²² DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s.10.

²³ KUBÍČEK, T. *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007, s. 66.

²⁴ Tamtéž.

O první kategorii mluví jako o kategorii *směru (direction)* a týká se toho, v jakém poměru je vypravěč k zobrazované skutečnosti. Mluví také o „subjektivní nebo objektivní vědomosti“²⁵, přičemž zde nehraje roli, jestli se jedná o vypravování v první nebo třetí osobě, důležitá je zde pouze postava reflektora. „Druhá kategorie je podle Todorova spojena s kvantitou získané informace – jde o kategorii *vědění* a kvantitu vyjadřuje *rozsah (étendue)* úhlu pohledu a jeho *hloubka (profondeur)* jako stupeň pronikavosti.“²⁶ Dále se Todorov zabývá tím, jestli je zevnitř nahlíženo více postav (při vševědoucím vypravěči) nebo pouze jedna postava. Pro nás jako pro čtenáře je v tomto případě rozhodující pravdivost informací. *Pravdivost* je tedy dalším, již třetím kritériem. Jako poslední kritérium uvádí Todorov kategorii hodnocení (*appréciation*) událostí, které jsou zobrazeny. „Popis událostí v narativním díle může podle něj být nositelem morálního hodnocení...“²⁷

Kategorie, které jsme výše zmínili, pomáhají vypravěči, který je v daném díle přítomen jako hlas (voice), rozpoznat diskurs a fikci. Todorov připisuje veškerou konstrukční práci vypravěči „dochází zde k lapidárnímu tvrzení, že bez vypravěče není vyprávění.“²⁸ Díky tomuto názoru Todorov stanovuje tři základní roviny subjektivizace ve vypravování a to: „implicitního autora – potencionální „já“, vypravěče jako toho, kdo vypráví, ale nejedná, a není tedy součástí příběhu, a konečně subjekt „já“, postavu.“²⁹

²⁵ KUBÍČEK, T. *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007, s. 66.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ KUBÍČEK, T. *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007, s. 67.

²⁹ Tamtéž.

2.2 Klaus Weimar

Jak jsem již zmínila, existuje mnoho názorů na to, jestli se vypravěč v textu nachází nebo v něm není vůbec přítomen. Klaus Weimar ve své studii *Kde a co je vypravěč?* dokonce mluví o tzv. neexistujícím vypravěči.

O textech ve své práci mluví jako o „zalidněných krajinách“, kde můžeme najít stálé obyvatele jako implicitní autory (neodstranitelné z textu, vstupují do procesu literárního dorozumívání), vypravěče, jejich adresáty, implicitní čtenáře (čtenář, se kterým autor počítá jako s adresátem) a také postavy. Jestli existuje další osazenstvo, je sporné. O topografickém modelu mluví Weimar jako o schématu komunikačního modelu, „ve kterém odesílatel (autor) prostřednictvím druhého (implicitní autor) a třetího (vypravěč) odesílatele předává zprávu (přeběh s postavami) přes třetího (adresát) a druhého (implicitní čtenář) příjemce až k prvnímu příjemci (čtenář).“³⁰ Topografický model se neustále vnořuje sám do sebe a v „trychtýři se ztrácí směrem „dozadu“ v nekonečno.“³¹ Dále Weimar zmiňuje, že v topografickém zobrazení, které již není dvojrozměrné, ale trojrozměrné, „je tedy komunikace mezi autorem a čtenářem, v níž je zprávou (textem) komunikace mezi čtenářem a implicitním autorem, v níž je zprávou komunikace mezi vypravěčem a adresátem, v níž je zprávou komunikace mezi postavami.“³² Ve středu topografického modelu stojí zpráva, jako samostatná komunikační úroveň. Dále Weimar ve svém díle používá termíny Ferdinanda de Saussura a to, označované (signifié) a označující (signifiant), ve vztahu k zprávě a komunikační úrovni, doslova říká: „...rozdíl mezi označovaným a označujícím se stírá, protože samo označující (zpráva) se stává označovaným (další komunikační úrovní).“³³ Z tohoto důvodu se stává z komunikačních úrovní komunikační postup, který už není žádným modelem, protože v něm není obsažena kódovaná zpráva.

Ve své studii *Kdo a co je vypravěč?* rozlišuje Weimar tři základní úrovně. První úroveň chápe jako úroveň, kde autor píše text, v druhé úrovni proti sobě stojí implicitní autor a implicitní čtenář. V poslední úrovni můžeme najít vypravěče, který zde vypráví příběh. „Text se změní z písemně kódované zprávy v komunikaci mezi autorem a čtenářem - ... - v komunikaci mezi vypravěčem a adresátem (narratee), ve které se opět

³⁰ WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, s. 32.

³¹ WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, s. 33.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

nepředává žádná kódovaná zpráva, ale další komunikační úroveň atd.³⁴ Z teorie „narativních“ textů se tak stává teorie „narativní“ komunikace, „teorie písemně kódované zprávy mezi odesílatelem a příjemcem se mění, jak se tak říká za jejími zády v teorii komunikace mezi odesílatelem a příjemcem bez zprávy přinejmenším písemně kódované.“³⁵ Tímto mizí z topografického modelu písmo, které je následně zapomenuto v naratologii, díky čemuž nastává „iluze sebezapomenuté četby, kdy v textech nebo z textů slyšíme promlouvat hlas (voix) vypravěče nebo spolu s ním sledujeme nějaké dění.“³⁶ Toto Weimar chápe jako vysvětlení názvu naratologie (neboli teorie vyprávění).

Dále autor v tomto díle zmiňuje základní problém naratologie a to, že autor není identický s vypravěčem, připomíná zde, že v textu nacházíme vypravěče, ale autora zde najít nemůžeme. Weimar poukazuje na to, že nejsme schopni přesně určit, kde se vypravěč v textu nachází, což teorii vyprávění vyčítá. „Zdá se, že přesné místo v textu, kde se nachází vypravěč, je lepší neukazovat a nemluvit o něm.“³⁷

Dalším termínem, kterým se autor studie zabývá, je text. „Text, který vidíme, aniž bychom ho četli, je písmo; text, který čteme, aniž bychom mu rozuměli, je jazyk; text, kterému rozumíme, je svět textu.“³⁸ Toto Weimarovo pojetí textu znovu poukazuje na to, co jsme již zmínili. Vypravěče v textu nenajdeme, nenajdeme ho ani v písmu, v jazyce, ani v příběhu. Stejně tak nenajdeme ani implicitního autora, čtenáře ani adresáta.

S tím, co bylo zmíněno v předchozím odstavci, lze do jisté míry polemizovat. V textu můžeme najít slova, obraty, určité náznaky, které nás, jako čtenáře, vedou k tomu, že se vypravěč v textu nachází. Tato určitá slova lze vnímat jako „znaky reprezentující vypravěče.“³⁹ Weimar na tomto místě varuje před zobecňováním reprezentace vypravěče, může dojít k tomu, že „z písmen jako zastoupení autora je znenadání „autor v textu“.“⁴⁰ Autor díla *Kdo a co je vypravěč?* chápe zastoupení nebo reprezentaci jako něco nespolehlivého, doslova říká: „...co je něčím zastoupeno, je na místě zastoupení přítomné jako nepřítomné. To vztaženo na text: co je zastoupeno

³⁴ WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, s. 33.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, s. 33.

³⁸ WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, s. 34.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

písmeny v písmu nebo slovy v řeči, je v textu přítomno jako nepřítomné.⁴¹ Již výše jsme mluvili o tom, že autor a vypravěč jsou v textu přítomni díky slovům, což tedy znamená, že „autor a vypravěč jsou v textu přítomni jako nepřítomní.“⁴² Z toho tedy vyplývá, že vypravěč není v textu přítomen. Na této teorii staví Weimar své tvrzení, že vypravěč vlastně neexistuje.

Na konci své práce *Kdo nebo co je vypravěč?* přirovnává Weimar vypravěče k vyprávění. „Co se naratologii jeví jako vypravěč, je ve skutečnosti vyprávění, o kterém můžeme popravdě a větším právem než o vypravěči říct, že je v textu (jazyce) nepřítomné.“⁴³ Postupně se Weimar dostává k tvrzení, že „vypravěč je čtení“⁴⁴ a o naratologii jako o vědě, která používá pojem vypravěč, aniž by ho rozeznala od čtení, mluví jako o tzv. „iluzivní teorii čtení.“⁴⁵

Teorie Klase Weimara, je velice zajímavá a jistě by si zasloužila mnohem větší pozornost. Představila jsem ho zde především pro dokreslení problematiky vypravěče a ukázání, že ne všichni autoři ho považují za nutnou kategorii fikčního světa. V další kapitole se budu věnovat autorovi, který s pojmem vypravěč pracuje jako se základní naratologickou kategorií.

⁴¹ WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, s. 34.

⁴² WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, s. 34.

⁴³ WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, s. 35.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, s. 35.

2.3 Lubomír Doležel

Nyní se budu věnovat teorii, která nepopírá existenci vypravěče a dokonce ho klasifikuje do několika jednotlivých typů. V následující podkapitole budu pracovat s prací Lubomíra Doležela *Narativní způsoby v české literatuře*, ve které se nachází jedna z nejucelenějších typologií vypravěče a jedná se také o jednu ze základních knih týkající se naratologie na našem území.

Doležel pracuje s tím, že „narativní text vychází ze dvou promluvových zdrojů, z vypravěče a z postav.“⁴⁶ Jak jsme již řekli, vypravěč nemusí být součástí fikčního světa, oproti tomu postavy jednají a žijí ve fikčním světě. Tato dvojice tedy není stejnorodá, vypravěč i postavy mají rozdílnou funkci. „Vypravěč je nositelem funkce konstrukční, je nutným prostředníkem autorova tvůrčího aktu. Fikční svět narativu formuje především z té informace, která je dána ve vypravěčské promluvě.“⁴⁷ Druhou funkcí řídí vypravěč výstavbu narativního textu a jedná se o funkci kontrolní. Jak říká Doležel: „tato funkce se nevztahuje na obsahovou stránku promluvy postav, vypravěč neurčuje, o čem postavy smí nebo nesmí hovořit či myslet. Znamená to však, že promluva postav je včleněna do promluvy vypravěče.“⁴⁸ Postavám je určena funkce akční (díky tomu, že jsou ve fikčním světě, mohou se podílet na utváření děje) a funkce interpretační (každá postava zaujímá nějaký postoj k fikčnímu světu.) „V promluvě postav se interpretační funkce projevuje v komentářích, hodnotících soudech, vyjádření citů apod.“⁴⁹

Doležel přichází ve své práci *Narativní způsoby v české literatuře* s klasifikací vypravěče, který se v první řadě dělí na Ich-formu a Er-formu, tyto dva typy se následně dělí do dalších „podtypů“, které dále podrobněji rozebereme.

2.3.1 Er-forma

Jedná se o vypravování ve třetí osobě jednotného čísla. Vypravěč stojí mimo fikční svět, stává se tedy pouze anonymním pozorovatelem, který předává informace o postavách a jejich fikčním světě. Vedle základních funkcí vypravěče, tedy funkcí konstrukční a kontrolní, však můžeme ve vyprávění v Er-formě nalézt také funkci interpretační a akční, a to v případě, pokud je text psán tzv. rétorickou nebo subjektivní formou. Než přistoupíme k jednotlivým druhům vypravěče v Er-formě, musíme si tedy

⁴⁶ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 10.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 11.

vysvětlit posuny, ke kterým dochází u rétorické a osobní (subjektivní) formy. Doležel ve své práci říká, že těmito posuny „se narušuje původní rovnováha mezi funkcemi vypravěče a postav.“⁵⁰ Vypravěč se svých primárních funkcí nevzdává, ale přivlastňuje si i funkce postav. „Přijetím funkce interpretační vzniká vypravěč rétorický, přijetím funkce akční – vypravěč osobní.“⁵¹

Jak jsme již zmínili výše, v rétorické Er-formě má vypravěč vedle svých vlastních funkcí ještě funkci interpretační. Tento vypravěč tedy není objektivní, jeho promluva fikční svět konstruuje a zároveň také soudí, hodnotí a komentuje. Doležel o rétorické Er-formě tvrdí: „Rétorická subjektivita však nevychází z neurčité postavy, nýbrž z anonymního vypravěče, který, podobně jako objektivní vypravěč, stojí mimo fikční svět.“⁵² Tato anonymita vede k tomu, že čtenář přisuzuje autorovi rétoriku vyprávění, což je však mylná domněnka. Přesto může autor, který není nestranný, použit k realizaci fikčního světa objektivního vypravěče. Pokud tedy mluvíme o rétorice vyprávění, musíme dokázat, že nesoudí autor, ale že soudí vypravěčský text.

Typ vypravěče, který má funkci konstrukční, interpretační i akční, se nazývá subjektivní Er-forma, neboli „osobní vypravěč“. Vypravěč se zde nachází přímo ve fikčním světě a z toho důvodu dochází k prolínání myšlenek postav a myšlenek vypravěče. K prolínání myšlenek postav a vypravěče nám pomáhá polopřímá řeč, o které Doležel tvrdí, že „specifickým způsobem překlenuje promluvový protiklad mezi vypravěčem a postavami.“⁵³ Polopřímá řeč se vyznačuje několika znaky. První z nich je, že se předmětem promluvy v tomto typu řeči stává mluvčí a posluchač. Dále zde nenajdeme druhou osobu, z tohoto důvodu se musí rozkaz vyjadřovat opisem. Typické pro polopřímou řeč jsou také prostředky *deixe*, kde se využívají příslovce a příslovečné obraty, a v neposlední řadě používání hovorových výrazů.

V klasickém narativním textu najdeme dle Doležela „objektivní vyprávění ve třetí osobě (objektivní Er-formu)“⁵⁴, která má nejčastěji formu přímé řeči. Objektivní Er-formu můžeme také označit pojmem „oko kamery“, což znamená, že nám vypravěč podává nezakreslený obraz fikčního světa a postav. Dále o tomto vypravěči můžeme říci, že stojí mimo fikční svět, „...objektivní Er-forma se vyznačuje nepřítomností

⁵⁰ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 43.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 45.

⁵³ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 23.

⁵⁴ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 12-13.

významotvorného subjektu, a proto činí dojem anonymní a nestranné zprávy.⁵⁵ Typické pro objektivní Er-formu je vyjadřování ve třetí osobě singuláru nebo plurálu. O třetí osobě Doležal tvrdí, že by měla být „označena za „neosobu“, za prostředek absolutního odkazování.“⁵⁶ Vzhledem k tomu, že tato forma vyprávění je považována za nesituační, „čas zde neodkazuje k pozici mluvčího, nýbrž je, právě jako kategorie osoby „absolutní“.“⁵⁷ Objektivní Er-forma je promluva bez mluvčího a bez posluchače, takž nezná apel ani expresi. Lexikum a syntax je zde neutrální, nestranné a neurčité.

O slohové rovině Doležal tvrdí: „...vzorem objektivní Er-formy je psaný projev a její jazyk zpravidla sleduje normu soudobého jazyka spisovného.“⁵⁸ Oproti tomu v přímé řeči najdeme mluvenou češtinu hovorovou a jednotlivá nářečí, což nám pomáhá při charakteristice jednotlivých postav, „jednotlivé postavy se vyjadřují svým vlastním idiolektem, čerpaným z místního nebo sociálního dialektu.“⁵⁹

2.3.2 Ich-forma

Dalším typem vyprávění, který mohou autoři použít, je podle Doležala vypravěč v Ich-formě. Jedná se o vyprávění v první osobě jednotného čísla. Příběh tedy vidíme z pohledu jedné postavy. Ve své práci autor říká: „Ich-forma je funkční adaptací přímé řeči: promluva vybrané postavy přejímá primární vypravěčské funkce, stává se výhradním prostředkem konstrukce fikčního světa a organizace narativního textu.“⁶⁰ Ve vyprávění v Ich-formě můžeme najít různé stupně subjektivity. Stejně jako Er-forma má i Ich-forma několik další podtypů, mezi které patří objektivní, rétorická a osobní forma. Tyto typy si také dále vysvětlíme.

Objektivní Ich-forma je velmi vzácný způsob vyprávění, potlačuje jak funkci akční, tak interpretační. Vypravěč, postava, zde vystupuje jako chladný pozorovatel, svědek, který se zdržuje jakéhokoliv hodnocení a komentáře fikčního světa.

V rétorické Ich-formě zůstává subjekt akčně pasivní, ale zachovává si interpretační funkci. „To znamená, že fikční svět, který konstruuje, je zároveň předmětem jeho víceméně soustavného hodnocení, kladného nebo záporného.“⁶¹

⁵⁵ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 17.

⁵⁶ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 14.

⁵⁷ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 15.

⁵⁸ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 18.

⁵⁹ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 18-19.

⁶⁰ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 47.

⁶¹ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 48.

Nejfrekventovanější podobou vyprávění v Ich-formě je osobní (subjektivní) forma. Tato forma se stala nejoblíbenější díky „hlubinné psychologii“, na kterou se zaměřuje moderní narativ. V moderní literatuře jsou velmi oblíbené otázky typu: Kdo jsem?, Kam směřuji? a podobně, na které může odpovědět právě osobní vypravěč. „Vypravěč je fikční postavou, která se v různé míře podílí na vyprávěném příběhu, v nejvyšším stupni tehdy, když je jeho hlavním hrdinou.“⁶² Vypravěč zde vyjadřuje své sympatie nebo nesympatie zcela bez zábran.

V této kapitole jsem zmínila pár světových a českých teoretiků, kteří se věnují teorii vyprávění. Naratologií se zabývá opravdu velké množství vědců, takže není možné v této práci všechny jejich studie představit, což ani není ambicí této bakalářské práce. Vzhledem k tomu, že se budu dále zabývat autorkou Annou Sedlmayerovou, která píše česky, použiji k rozebrání jejich děl primárně teorii českého teoretika literatury Lubomíra Doležela a jeho práci *Narativní způsoby v české literatuře*, které budu případně doplňovat dalšími teoriemi světových autorů.

⁶² DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 48.

3. Vypravěč v díle Anny Sedlmayerové

3.1 Dům na zeleném svahu

Román *Dům na zeleném svahu* vyšel těsně po 2. světové válce, v roce 1947 v Havlíčkově Brodě. Jedná se o jednu z prvních knih, která se zabývala poválečným odsunem Němců z pohraničí a jeho následným osidlováním. Díky této knize se Anna Sedlmayerová dostala do širšího povědomí čtenářů, protože jako jedna z prvních zaplnila prázdné místo na trhu s touto problematikou. Za tento zmíněný román obdržela autorka roku 1948 „odměna ministerstva školství, věd a umění.“⁶³

Pro díla Anny Sedlmayerové jsou typickými hlavními hrdinkami silné ženy, které se vypořádávají se životem. Jinak tomu není ani v tomto románu. Kniha začíná rozhovorem Renaty, hlavní hrdinky, s Milošem Hadačem, jejím přítelem. Rozebírají zde Renatinu nenávist k Němcům, protože velká část její rodiny a několik přátel zahynulo v koncentračních táborech. Její nenávist je pochopitelná, doslova v knize říká: „Nebýt toho, že mne Tomáš nepustil ven o revoluci a po ní, byla bych se vrhla mezi lidi a zabíjela německé ženy a děti...Myslela jsem například s hrůzným pocitem rozkoše na to, jak budu tlouci hlavou malého německého dítěte o telegrafní tyč...“⁶⁴ Tady můžeme vidět jasně odmítavý postoj Renaty k Němcům, který se bude postupem času měnit.

Dále v tomto rozhovoru můžeme najít náznaky komunistického smýšlení, které se táhnou celým dílem, nejsou však tak jasné jako v dalším románu této autorky, *Překročený práh*. Renata zde plamenně mluví: „Budujeme na lepších základech, nebude již vykořisťování a bídy, lid bude skutečným pánem ve svém domově.“⁶⁵ Později v knize jsou tyto náznaky ještě patrnější „Kdo pracuje, všem prospívá. Komunismus, miláčku, to je prostě práce.“⁶⁶ Z těchto krátkých ukázek je patrná autorčina orientace na ideu komunismu, která byla po druhé světové válce typická pro většinu společnosti.

Hned po přečtení první kapitoly je nám jasné, že se jedná o vyprávění ve 3. osobě. Vypravěč stojí mimo fikční svět, ale dění kolem sebe nikterak nehodnotí ani nekomentuje, takže se nejedná o rétorickou Er-formu. Celý text je hojně prokládán přímou řečí, proto se nejedná ani o osobního vypravěče, tedy subjektivní Er-formu, která se vyznačuje smíšenou řečí. Poslední možností je tedy objektivní Er-forma („oko kamery“) která je, jak jsme v předchozí kapitole zmínili, nejčastější formou vyprávění.

⁶³ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 263.

⁶⁴ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 14.

⁶⁵ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 18.

⁶⁶ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 130.

Můžeme zde mluvit o klasickém narativním textu, který je „ve své lineární („syntaktické“) výstavbě velmi jednoduchý. Schematicky: objektivní vyprávění/přímá řeč/přímá řeč/objektivní vyprávění...“⁶⁷ Toto schéma se prolíná celým románem Anny Sedlmayerové. Za vše jeden příklad: „Sbírá prudce všechno, co nachází proti. A ku podivu, nemůže si vůbec na nic vzpomenout. „Už jsme na to staří, Tome.“ „Ty, a stará!?““, narovná se Tomáš a plískne Renatě vodu do tváře.“⁶⁸

Ted' se opět vrátíme k hlavní hrdince a její rodině. Renata se provdala za staršího muže, Tomáše Markuse, a vychovávají spolu dceru Natu. Žijí v Praze v domě s Tomášovou rodinou, se kterou si ani jeden z manželů nerozumí. Tomáš se vrací ze severu země, z pohraničí, kde jako dítě vyrůstal. Je tímto krajem zcela okouzlen „...vidět to město a ten krásný kraj a vědět, že je to naše...“⁶⁹ a přichází s nápadem, aby se do města „X“ odstěhovali a začali zde nový život. Renata se dlouho rozmýšlí, ale nakonec s přestěhováním souhlasí. Zde nám autorka ukazuje velmi časté smýšlení lidí těsně po válce – začít někde nový život. Dalo by se říci, že pohraničí je k tomuto účelu naprosto ideální. Přistěhovalci se ovšem musí vypořádat s německým obyvatelstvem, které čeká na odsun.

Tomáš odjíždí jako první, aby zde zařídil vše potřebné a jeho rodina se za ním mohla přestěhovat. Přichází tak do kontaktu s Němci, kteří budou postupně odsunuti, ale zatím pomáhají novým přistěhovalcům s opravami v pohraničí. V přímé konfrontaci s Němci necítí Tomáš nenávisť, ale dostavuje se spíše pocit soucitu. „A jako by najednou byl zcela zapomněl na hrůzy války a koncentráků, na německé běsnění po naší inteligenci, na hrůzy poprav a plynových komor, zločinných lékařských experimentů a hromady vyhublých koster, zalila ho vlna hlubokého lidského soucitu.“⁷⁰

Tomáš najde ve městě „X“ pro svou rodinu vilu, kterou postupně s pomocí Němců opravuje. Po nějaké době se za ním přestěhovala Renata s Natou (dcera manželů Markusových). Do nového domova se s nimi stěhují i Renatiny rodiče, kteří pocházejí z jižních Čech. Tady můžeme vidět jasnou paralelu k samotné autorce, která se také narodila na jihu Čech, poté se vdala a přestěhovala do Prahy a následně se odstěhovala do Ústí nad Labem. Za město „X“ bychom si mohli dosadit právě Ústí nad Labem, vzhledem k jeho popisu umístění. „Pseudonymnost pojmenování města...má patrně

⁶⁷ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 13.

⁶⁸ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 24 – 25.

⁶⁹ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 27.

⁷⁰ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 82.

zvýšit obecnou platnost románu...“⁷¹, jak říká Filip Tomáš ve své studii *Všechno tam na vás čeká! K dějinám české osidlovací literatury let 1947 – 1951*.

Renata nejdříve nechápe, jak může Tomáš s Němci „vycházet“. Ten se jí snaží vysvětlit, že bez jejich pomoci by to sám nezvládl. Renatě říká: „Měla bys je nenávidět rozumněji. Využít jich k práci. Vždyť logicky uváženo, je to jejich vina, že to tu takhle vypadá. Měli bychom chtít, aby to zas sami uvedli do pořádku.“⁷² Postupem času se její odmítavý postoj k lidem německé národnosti mění, přichází chvíle, kdy v nich není schopná vidět „vrahy“ její rodiny a přátel. V každodenních situacích chápe Němce jako individuality, kteří ji pomáhají s opravami domu, není schopná jednotlivé jedince chápat jako národ, který se podílel na hrůzách druhé světové války. Na druhou stranu, když trestanci odcházejí do internačního tábora, vidí v nich pochodující vojáky a opět je bere komplexně jako národ. „...zblízka – Tomáši jsou to pro mě prostě lidé.... Když pak odejdou, zas na ně myslím jako na Němce, protože je vidím odcházet v útvaru, který mi jasně připomíná pochodování vojáků...“⁷³ Zde můžeme vidět neustálý rozpor v tom, jak se na sudetské Němce dívat. Jsou to pouze nevinní lidé, kteří patří svou národností k Němcům nebo to jsou nacisté, kteří schvalovali veškeré dění druhé světové války? Tato otázka se nám prolíná celým románem. Máme Němcům odpustit? Mohou sudetští Němci za koncentrační tábory? Díky objektivnímu vypravěči vidíme, co si o tom jednotliví hlavní hrdinové myslí. Objektivní vyprávění se zde věnuje jak Renatě, tak Tomášovi. V prvních dvou kapitolách nahlížíme pomocí vypravěče do světa Renaty Markusové. Třetí a čtvrtá kapitola se věnuje fikčnímu světu Tomáše. Takto se „vypravěčské oko“ věnuje postupně každému z manželů, když se rodina konečně sestěhuje do města „X“, zabývá se vypravěč celou rodinou. Mluvíme zde o objektivním vyprávění ve třetí osobě, vypravěč nám tedy fikční svět pouze ukazuje („oko kamery“), nikterak ho nehodnotí ani nekomentuje.

Určité rozčarování Renaty přichází, když ji německé ženy, které ji pomáhají v domě, tvrdí, že v internačním táboře nedostávají najíst a srovnávají ho s táborem koncentračním. Hlavní hrdinka tomu nemůže uvěřit a jede se na internační tábor podívat. Zjišťuje, že je o vězně relativně dobře postaráno. Dostávají najíst a v žádném případě se to nedá srovnat s koncentračním táborem, i přesto všechno je Němců Renatě líto. Měla by je nenávidět, ale nemůže. V celém románu se také prolíná myšlení o tom,

⁷¹ ZAND, G., HOLÝ, J. (eds.) *Transfer: vyhnání – odsun v kontextu české literatury*, Brno: Host, 2004, str. 79.

⁷² SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 104.

⁷³ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 123-124.

že Češi nechtějí být jako Němci. Tohle je podle mého názoru dalším typickým rysem osidlování. Čech se nechce chovat stejně jako Němec. Pohybujeme se zde ve fikční rovině, která má být tendenční, vypravěč nám tady naznačuje, že bychom měli stranit socialistickým a sociálně orientovaným Čechům.

Velmi podobné rozčarování nastává i v případě pana Schulze, původního majitele vily, a jeho ženy, kterým Markusovi půjčili peníze, aby se dostali za svým synem do americké zóny. Pan Schulz jim celou dobu tvrdil, že s nacisty neměl nic společného a s Hitlerem nesouhlasil. Tomáš s Renatou mu uvěřili. Při odchodu jim pan Schulz řekl toto: „Přisahám vám, pane, že jsem byl vždycky proti nacismu. Kdyby byly národy takové, jako jste vy, nebylo by v historii válek.“⁷⁴ Až po jejich odsunutí Markusovi našli dokumenty, ze kterých je patrné, že byl pan Schulz nacist. Pro ukázkou jen pár vět, které byly v daném dokumentu: „Vůdce nás osvobodil z potupné vlády Čechů a židů! V německém řádu nachází výraz naše rasová převaha nad anarchistickým slovanským živlem! Konečné uspořádání národnostní otázky v tomto prostoru teprve přijde!“⁷⁵ V tomto bodě je nám představeno „typické“ jednání Němců v pohraničí. Snaží se novým osadníkům namluvit, že oni s nacismem nesouhlasili a teď je jim ubližováno neprávem. Na druhou stranu se to ovšem nedá vztáhnout na celé sudetské obyvatelstvo, protože se zde našli lidé, kteří s válečným běsněním neměli opravdu nic společného a jsou trestáni stejně jako viníci. Opět je nám zde prostřednictvím vypravěče naznačováno, jak bychom danou problematiku měli vnímat. Jak má být viděn správný „socialistický občan“ a jak mají být vnímáni Němci. Vypravěč zde většinou pracuje s kolektivní vinou německého obyvatelstva, která je v některých případech mírněna, jak již bylo naznačeno výše v individualizaci postav. Objektívni typ vypravěče v Er-formě vede čtenáře k tomu, že má být vnímán jako nestranný a zcela pravdivý.

Toto dílo je psáno objektívni Er-formou, pro kterou je typická přímá řeč. Lubomír Doležel ve své práci *Narativní způsoby v české literatuře* říká, že přímá řeč „sahá podle potřeby ke všem gramatickým časům...“⁷⁶ V našem případě je celý román vyprávěn v přítomném čase, můžeme zde použít také terminologii francouzského literárního teoretika Gérarda Genetta, který ve své práci *Rozprava o vyprávění* mluví v této souvislosti o „současném vyprávění“.⁷⁷ Vedle přítomného času zde také najdeme krátké vsuvky z minulosti. Většinou se jedná o vzpomínky hlavních protagonistů, které

⁷⁴ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 173.

⁷⁵ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 253.

⁷⁶ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 14.

⁷⁷ KUBÍČEK, T. *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007, s. 79 - 80.

dokreslují děj knihy. Jen pro ukázkou jeden příklad, Tomáš o Vánocích vzpomíná na své dětství prožité ve městě „X“. „Tatínek míval višňový kompot, ten on nejraději, bože, co jich maminka zavářela....“⁷⁸ Vyprávění v přítomném čase by mělo podporovat objektivitu vyprávění, ale také nezaujatého vypravěče. Fikční svět by nám měl být tedy představován takový, jaký opravdu je. Bez veškerého hodnocení a komentářů.

Román *Dům na zeleném svahu* je podle mého názoru podařenou ukázkou poválečného pohraničí a života v něm. Děj knihy není nikterak dramatický, autorka se zde spíše snažila popsat tamější situaci, což se jí dle mého mínění podařilo. Velkou roli zde také hrála autorčina znalost poválečného Krušnohorska a Ústecka, čehož mohla ve svých románech využít. V doslovu druhé knihy této autorky, *Překročený práh* píše Václav Běhounek toto: „Anna Sedlmayerová nešla do pohraničí za literární látkou, přesídlila tam z pražského okolí, jako tolik českých rodin, se svým manželem na nové pracoviště. A rázem ji zaujalo thema přestěhovalectví,...., konfliktů s odcházejícími Němci,...zaujal ji neklidný politický život nového prostředí, zneklidnila ji hrabivost a loupeživost...“⁷⁹ O románu *Dům na zeleném svahu* se v tomto doslovu můžeme také dočíst a myslím, že to V. Běhounek shrnul velmi podařeně. „V Domě na zeleném svahu se A. Sedlmayerová rozběhla za touto látkou se vzrušeným a citlivým zaujetím pro politickou a mravní náplň osidlovatelského procesu, pozorujíc vše prostřednictvím přítěhovalcké úřednické rodiny a nadhazujíc zde sobě i čtenáři plno palčivých otázek mravních, politických a národnostních.“⁸⁰

Jak již bylo několikrát řečeno, celé dílo je vyprávěno objektivní Er-formou v přítomném čase, který podtrhuje věrohodnost a nezaujatost vypravěče. Fikční svět by nám měl být představován zcela objektivně, bez dalších komentářů nebo hodnocení. Objektivní vypravěč přesto do jisté míry podléhá dobovému smýšlení a také požadavkům dané doby. Setkáme se zde tedy se socialisticky smýšlejícími Čechy, kteří se snaží pochopit Němce označené za viníky druhé světové války.

⁷⁸ SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947, str. 41.

⁷⁹ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 262.

⁸⁰ Tamtéž.

3.2 Překročený práh

Překročený práh je v pořadí druhým románem autorky Anny Sedlmayerové, který se zabývá tematikou odsunu. Toto dílo vyšlo v roce 1949 v nakladatelství Práce v Praze. Jak je z roku vydání jasné, tato kniha má svým vznikem časově blíže k únorovému převratu v roce 1948, celý děj románu je tedy více ovlivněn ideou komunismu a především kolektivizací a společnou prací, k čemuž se v následující kapitole dostaneme.

Román *Překročený práh* je rozdělen na dvě samostatné knihy. První kniha se věnuje období před a během druhé světové války, druhá kniha se poté zabývá obdobím po válce, odsunem Němců z pohraničí a následného osidlování severočeské vesnice Dubnice, nedaleko Mostu. První kniha začíná pohledem do nemocnice, kde leží Tekla Šimonová, hlavní hrdinka tohoto románu, po zápalu plic a těší se až se bude moci vrátit na svůj statek do vesnice Ližina, nedaleko Českých Budějovic. Zde můžeme, podobně jako v *Domu na zeleném svahu* najít paralelu k samotné autorce, která také pochází z jihu Čech a posléze se stěhuje na sever republiky. Hlavní hrdinka v nemocnici vzpomíná na své dětství a tvrdou práci v otcově obchodě. Následně také na svého manžela Šimona, který ji velmi brzy po svatbě začal být nevěrný a vinní ji z toho, že nemohou mít děti. Po tomto krátkém vzpomínání se opět ocitáme v nemocnici. Děj je poté již plynulý a můžeme opět mluvit o termínu Gérarda Genetta „současné vyprávění“⁸¹, kde „jednání probíhá simultánně“⁸², což si dále doložíme. Příběh je nám podobně jako u předchozího románu vyprávěn v přítomném čase, měl by tedy podtrhovat nezaujatost vypravěče. Vzhledem k tomu, že nahlížíme do vnitřních pocitů hlavních hrdinů, tato nezaujatost mi nepřipadá zcela úplná.

Pomocí vypravěče v tomto románu můžeme nahlédnout do vnitřních pocitů hlavní hrdinky i pocitů vedlejších postav. Celý text je vyprávěn ve třetí osobě, jedná se tedy o Er-formu. Vzhledem k tomu, že zde vidíme do nitra postav, neřekla bych, že se jedná o objektivní typ, ale spíše o rétorickou podobu této formy. Jak již bylo zmíněno výše, rétorický vypravěč má funkci kontrolní, konstrukční a interpretační. „Touto funkční konstelací se nutně ruší objektivita vyprávění; vypravěčská promluva nejen konstruuje fikční svět, ale také jej komentuje, hodnotí, soudí.“⁸³ Dále se Lubomír Doležel ve své práci *Narativní způsoby v české literatuře* zmiňuje o tom, že rétorický vypravěč, stejně

⁸¹ KUBÍČEK, T. *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007, s. 79-80.

⁸² Tamtéž.

⁸³ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 45.

jako vypravěč objektivní, stojí mimo fikční svět, což může vést čtenáře k mylnému přesvědčení, že vypravěč je ve skutečnosti autor.

V *Překročeném prahu* najdeme velké množství dialogů, v některých případech nejsou psány spisovnou češtinou, ale například nářečím. O této problematice se ve svém práci zmiňuje také Doležel: „...přímá řeč je často rozlišena individuálně ve svém stylu; jednotlivé postavy se vyjadřují svým vlastním idiolektem, čerpaným z místního nebo sociálního dialektu. Na tomto rozlišení spočívá tzv. jazyková charakteristika: řeč, kterou postava mluví, je znakem jejího charakteru, původu, vzdělání, profese apod.“⁸⁴ Tento jev můžeme v knize najít například u Maliny, pomocníka na statku, když se setkává se Šimonovou: „Ale von takhle propije víc. A lidi se vod něj vodvracejí, ted'konc se ho každej bojí, dyž je samej Němec.“⁸⁵ Nářečí nám v tomto případě může sloužit jako zdůraznění a podtržení věrohodnosti postav. Pokud postava nemluví zcela spisovně, ale například obecnou češtinou nebo již zmíněným nářečím, je nám jako čtenáři mnohem bližší a reálnější.

Vraťme se nyní k hlavní aktérce románu, Tekla přichází z nemocnice zpět na statek svého manžela. „Bylo to ještě o něco horší než čekala. Za ty čtyři neděle statek ještě více zpustl, bylo vidět, že se nikdo o nic nestaral. A Šimon sám vypadal sklesle....Přivítal ji celkem bez radosti. Jen služka Jarmila vypadala rozradostněna.“⁸⁶ S touto služkou stráví sedlák ještě toho dne noc a ona se oběsí ve stodole, protože zradila svou paní a cítí vinu. Až na konci románu se dozvídáme, že sebevraždu nespáchala, ale byla zabita sedlákem Šimonem. Se svou minulostí a především s tímto incidentem se Tekla vypořádá až na konci knihy, do té doby si nese minulost s sebou.

Tekla se posléze rozhodne odejít zpět do domu svého otce a loučí se s celou krajinou, se kterou se určitým způsobem sžila. Tady můžeme vidět přilnutí lidí k půdě. Tento aspekt bychom v *Domu na zeleném svahu* hledali marně. Po jejím odchodu je celá vesnice na nohou a neustále se debatuje o jejím odchodu. Tady můžeme podle mého názoru jasně vidět, že text není zcela objektivní, dozvídáme se, co si celá vesnice o selce Šimonové myslí. Vypravěč nám neukazuje pouze to, co lidé řekli nahlas, ale také jejich myšlenky a názory, které si nechávají pro sebe. Můžeme tedy znovu potvrdit, že před sebou máme text psaný rétorickou Er-formou.

⁸⁴ DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 19.

⁸⁵ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 60.

⁸⁶ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 14 – 15.

První kniha je zaměřena na válku a dobu těsně před jejím vypuknutím. Ližín je daleko od města, a proto je válka a Němci tomuto kraji „mnohem vzdálenější než oběšená Jarmila...“⁸⁷ Naproti tomu Tekla ve své rodné vesnici, „která byla mnohem blíže městu než Ližín, byly ženské daleko silněji zasaženy německou okupací a bály se války jako něčeho, co je už za dveřmi.“⁸⁸ Ze zmíněných citací je patrné, že člověk se zabývá pouze věcmi, které se ho přímo dotýkají. Tekla se tedy vrátila do domu svého otce, kde nebyla příliš přívětivě přijata. Opět začala pracovat v rodinném obchodě, ale nebyla zde šťastná. Čekala na konec války s nadějí, že se něco změní. Tady můžeme podle mého názoru vidět opět typickou reakci na válku a válečné běsnění. „Nový život.“ A zapojila jej na slova „po válce“. A byla to slova, která i v tak unavené, udupané a otupělé mysli zněla tónem naděje.“⁸⁹ Těmito slovy končí první kniha románu *Překročený práh*, než se budeme věnovat knize druhé, ráda bych se ještě pozastavila nad vypravěčem v tomto díle.

S pomocí vypravěče nahlížíme do nitra několika postav, kterým je věnován prostor v jednotlivých kapitolách. Toto střídání pohledu vypravěče můžeme nalézt i u předchozího románu *Dům na zeleném svahu*, kde se vypravěč věnuje nejdříve Renatě a poté jejímu muži Tomášovi a následně opět Renatě, ale v tomto případě vidíme mnohem více postav než v prvním díle této autorky. Seznamujeme se zde s Teklou Šimonovou, jejím manželem Šimonem, rodinou pana řídícího Stanislava Filipa a jeho dětmi Zdeňkem a Šárkou. Dále jsou zde představeny i postavy pomocníka Maliny a Josefa Dolejšího, se kterým se vedle dalších, již jmenovaných, setkáme při osidlování Dubnice. Vedle jednotlivých postav můžeme nahlédnout i do mysli celé obce, nejprve Ližína a poté pohraniční Dubnice. Díky vypravěči vidíme nejen to, co lidé říkají, ale také co si myslí a nad čím přemýšlejí. Rétorický vypravěč stojí stejně jako vypravěč objektivní mimo fikční svět, ale svým pohledem nám ho nejen představuje, ale také komentuje a hodnotí a v některých případech i soudí.

Nyní se dostáváme k druhé části knihy *Překročený práh*. První je v pohraniční vesnici Josef Dolejší, který je stejně jako Tomáš Markus okouzlen okolní krajinou, na rozdíl od svého „předchůdce“ se nevrací do rodného kraje, ale jako mnoho dalších zde chce začít „nový život“. Josef Dolejší získává ve vesnici stavení. „Měl chalupu a tři hektary polí, měl dvě krávy, třicet slepic,... To všechno bylo jeho a přece se mu zdálo,

⁸⁷ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 24.

⁸⁸ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 26.

⁸⁹ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 82.

jako by mu to vůbec nepatřilo. V soupise ovšem nestálo, že je tu kromě pěti postelí s peřinami, tří skříní, kuchyňské kredence a poličky ještě Friedrich Lang, jeho žena Marie a dcera Rosa. A Josef Dolejší měl pocit, jako by právě oni byli hlavními předměty tohoto inventáře.⁹⁰ Dolejší se stává místním předsedou, protože zde byl jako první, ale německé rodiny stále hospodaří na svém a čekají až do pohraničí přijdou noví osídlenci. Josef hospodaření ani zemědělství vůbec nerozumí. „...před Langovými se ostýchal, protože tušil, jak jim asi v duchu je. K hospodaření, na němž pracovali po léta..., jistě přilnuli a chápal, jak je těžké, odejít z toho. A tím těžší, cítí-li, že to dostane někdo, kdo tomu nerozumí.“⁹¹ Tento model se bude v knize neustále opakovat, protože mnoho lidí jde do pohraničí jen kvůli rychlému a snadnému zisku. Velmi často přichází do pohraničích vesnic lidé z města, kteří nejsou zvyklí a vlastně ani neumějí pracovat na poli, starat se o hospodářství a další práce, které s životem na vesnici souvisí.

Dolejší nevnímá Němce jako nějaké viníky, bere je „jen“ jako pracovní sílu. Tento pohled je opět rozdílný od předchozího románu, kde Renata přichází do pohraničí s jasně negativním názorem na Němce. Do Dubnice postupně přicházejí noví přistěhovalci a vesnice se začíná postupně zabydlovat Čechy a Slováky. Stále je zde ještě mnoho německého obyvatelstva, na které se Češi nedívají jako na nacisty. Až v momentě, kdy jeden Němec zapálí statek a ostatní Němci odmítají pomoci s hašením, si uvědomí, že by jim neměli zcela bezmezně důvěřovat. „Proč nic neděláte?!“ rozkřikl se. Teprve teď se pohnuli. Ale Dolejší zoufale cítil, jak jsou ti Němci podivně ztrnule klidní. A mihla se mu slova četníkovy: „Já bych jim nevěřil!“⁹² Další případ, kdy si čeští obyvatelé Dubnice uvědomí, že Němci nejsou zcela bezbranní, najdeme skoro na konci knihy, když jsou evakuováni a Lang při posledním krmení otráví Dolejšímu dobytek. „Lang. Lang a jeho poslední krmení. A tu teprv zdvihl dlaně k tvářím a sevřel hlavu silným, bolestným stiskem.“⁹³ Tento moment rozčarování je obdobný jako v *Domě na zeleném svahu*. Shodná je i určitá tendenčnost, vypravěč nám fikční svět ukazuje tak, abychom stranili sociálně orientovaným Čechům a Němce chápali jako viníky.

Do Dubnice přijíždí také pan řídící Filip spolu se svým synem Zdeňkem, Teklou a Malinou. Tekla si není jistá svým rozhodnutím. „Za čím jdu?!“ vzrušila se do trpkého

⁹⁰ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 89.

⁹¹ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 91.

⁹² SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 102.

⁹³ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 191.

tónu. „Za čím! Ani nevím, jestli to bude za to stát.“⁹⁴ Stejně jako v předchozím románu všichni sní o novém životě a o naději. Tekla se v novém domově rychle zorientuje, na rozdíl od ostatních přistěhovalců hospodaření rozumí, s čímž se nemůže Dolejší smířit, pomlouvá ji tak dlouho až proti ní poštvou celou vesnici. Lidé jí začnou říkat „agrárnice“, neustále jí něco závidí, nevidí to, že si Šimonová vše vydobyla tvrdou prací.

U Šimonové na statku vypomáhá Němec Schmied, kterého má selka svým způsobem ráda, není schopná ho chápat jako Němce, nikdy nebyl nacista. Sám o válce říká: „Já jsem celou tu dobu věděl, že to dopadne špatně. Ba myslil jsem, že hůř. Když jsem za války po prvně viděl v Ústí pracovní oddíly trestanců z Terezína, říkal jsem si, že jen v nejlepším případě nám to oplatíte taky tak.“⁹⁵ Tekla se snaží Schmieda „zachránit“, aby nemusel být odsunut. Jde za Martinem Jirmou, který o nějakých výjimkách pro jednotlivé Němce nechce nic slyšet. Při rozloučení ji tak trochu vyčítá, že se více nestará o politiku. „Nejste náhodou soudružka?“ zeptal se usměvavě. Zrudla a trochu se sesula. „Ne, nejsem nic.“ A teď nevěděla jak dál.⁹⁶ Němci stále zůstávají ve vesnici, ještě nemusejí evakuovat. Dolejší se rozhodne jejich odchod uspišit, když zjistí, že Zdeněk Filip chodí s Rosou Langovou, nemůže to přenést přes srdce. Do té doby mu německé obyvatelstvo nevadilo, byl dokonce rád, že nemusí na svém statku pracovat, protože to neumí, ale nyní žádá jejich okamžitý odjezd. Němci odjíždějí se vztyčenou hlavou, nikdo se necítí nijak pokořen. Opět je nám zde pomocí rétorického vypravěče ukázáno, jak máme danou situaci vnímat. Němci jsou zde představeni jako hrdý národ, který se před ničím a nikým neskloní.

Vraťme se nyní k selce Šimonové a její minulosti, o které si myslela, že ji nedohoní. „A Tekla si uvědomila, že už ji nic nepomůže, bude muset ke všemu zpátky, ke všemu. K Ližínu, k Šimonův statku, ke starým známým, domů.“⁹⁷ Staré křivdy vycházejí na povrch a její bývalý manžel je odsouzen za vraždu služky Jarmily a její matky Roubíkové. Po rozsudku smrti pro Šimona se selka zamýšlí nad slovy komunisty Jirmy. „Odmyslit sebe, paní Šimonová. Docela a načisto....Představte si celý svět. To společné, to co mají všichni, to je to hlavní....Až tomuhle porozumíte, budete mít vyhráno.“⁹⁸ Tekla si tyto slova bere k srdci a rozhodne se ze svého statku udělat ozdravovnu pro děti s dýchacími potížemi, jako první se zde stará o svou neteř Martu. „Nechci už

⁹⁴ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 111.

⁹⁵ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 146.

⁹⁶ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 151.

⁹⁷ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 217.

⁹⁸ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 230.

hospodařit pro sebe. Jsem pro to, jak na to pohlížíte, Dolejší, vy. Myslet na celek. Snad se nám podaří najít správnou cestu.“⁹⁹

Na konci románu můžeme vidět jasnou snahu o kolektivismus, o to, aby všechno bylo všech a všichni si navzájem pomáhali. Tuto jasnou ideu komunismu bychom v předchozím románu nenašli. Komunismus se samozřejmě proplétá oběma romány, ale v *Překročeném prahu*, je podle mého názoru zřetelnější. V *Domu na zeleném svahu* se zase autorka více věnovala tematice odsunu.

Na závěr této kapitoly bych opět ráda citovala Václava Běhouka. „V „Překročeném prahu“ se ke svému pohraničí vrátila obohacena novými poznáními a novými zkušenostmi a na daleko širší výpravné základně.... Neukazuje ji jako prostřený stůl pro nové přistěhovalce, ale jako místo konfliktu mezi odcházejícími Němci a mezi osídlenci z Čech a Slovenska.“¹⁰⁰ Dále zde Běhounek vyzdvihuje „vedoucí úlohu komunistické strany a jejich obětavých a příkladně pracovitých funkcionářů.“¹⁰¹

Vypravěče v *Překročeném prahu* jsme označili jako rétorického vypravěče v Erformě, díky čemuž jsme mohli nahlédnout do vnitřních pocitů a myšlenek několika hlavních hrdinů. Rétorický vypravěč stojí mimo fikční svět, který čtenáři popisuje, ale také hodnotí a komentuje. Představuje nám tedy své názory a svůj pohled na daný problém. Stejně jako v předchozím románu zde najdeme určitou tendenčnost, rétorický vypravěč nám tady naznačuje, jak má být viděn nový „socialistický“ občan a jak mají být viděni Němci.

⁹⁹ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 258.

¹⁰⁰ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 262.

¹⁰¹ Tamtéž.

4. Tematika odsunu v dílech Anny Sedlmayerové

Jak již bylo několikrát řečeno, oba romány Anny Sedlmayerové jsou psány těsně po druhé světové válce. Jedná se o první knihy, které se věnovaly odsunu Němců z pohraničí a jeho následnému osidlování. Další autoři, kteří se zabývali touto tematikou, vydávají svá první díla až v 50. letech 20. století. Díky tomu zaujímá Anna Sedlmayerová přední postavení v české literatuře, která se zabývá touto tematikou. Výrazným rysem její tvorby je také blízká znalost prostředí, o kterém ve svých románech píše. Se svým manželem se do pohraničí přestěhovala v roce 1946, tudíž znala pocity českých lidí, kteří sem přišli hledat „nový život“, ale také se setkala s odcházejícím německým obyvatelstvem. Toto podle mého názoru výrazně přispělo k čtivosti a autenticitě zmíněných románů.

Dům na zeleném svahu byl vydán již v roce 1947, tedy pouhé dva roky po skončení druhé světové války a tematika odsunu je zde podle mého názoru velice živá, na rozdíl od druhé knihy této autorky, která je také předmětem mého zkoumání. Hlavní hrdinové přicházejí do pohraničí s jasnou nenávisť vůči Němcům a zprvu nejsou ochotni nijak ve svých názorech polevit nebo pochybovat o jejich správnosti. Pokládají sudetské Němce za viníky války, i když s válkou neměli mnohdy nic společného. Až postupem času docházejí k tomu, že vinni nejsou všichni, že se vina nedá vztáhnout na celý národ.

Na tomto místě bych se ráda zastavila u německého filosofa Karla Jasperse, který se ve svém díle *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*, tematikou viny zabývá. Na začátku své práce rozlišuje čtyři základní pojmy viny. Na prvním místě mluví o vině kriminální, která se dá prokázat jednoznačným porušením zákonů. Tento typ viny nalezneme jistě nejen v poválečném Německu, ale v každé zemi. Dále zde zmiňuje vinu politickou, která: „Spočívá v činech státníků a v příslušnosti k určitému státu, v jejímž důsledku musím nést následky činů tohoto státu, jehož moci jsem podřízen a jehož řád umožňuje můj život.“¹⁰² Politickou vinu bychom v poválečném Německu také našli, zabývají se jí i hrdinové jmenovaných románů. Němec je vinen už tím, že patří k německému obyvatelstvu, které tiše schvalovalo nebo neschvalovalo konání politiků během války. Jsou tedy vinni už jen tím, že jsou Němci a jsou podřízeni tomuto státu. V pořadí třetí vinou je vina morální, o které Jaspers tvrdí, že za všechny své činy je odpovědný jedinec, který tyto činy vykonal. Například voják, který ve válce zabíjel protivníky je za tyto životy morálně odpovědný, i když pouze poslouchal rozkaz svého

¹⁰² JASPERS, K. *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá Fronta, 1991, s. 7.

velitele. „Nikdy prostě neplatí „Rozkaz je rozkaz. Stejně jako zločin zůstává zločinem, i když je vykonán na rozkaz...zůstává také každý čin podřízen morálním kritériím.“¹⁰³ Člověk může být souzen jen vlastním svědomím. Posledním typem viny v tomto pojetí je vina metafyzická. „Existuje solidarita mezi lidmi jako lidmi, v jejímž důsledku je každý spoluodpovědný za všechno bezpráví a všechnu nespravedlnost na světě, zvláště za zločiny, k nimž dochází v jeho přítomnosti nebo s jeho vědomím. Jestliže jsem neučinil všechno, co jsem mohl, abych jim zabránil, jsem spolu vinen....V tomto je základ viny nás všech.“¹⁰⁴ Vinni jsou tedy všichni občané, kteří se dívali na konané násilí a nijak proti němu nezasáhli. Soudcem metafyzické viny může být jedině Bůh.

Dále se v tomto díle věnuje otázce obvinění kolektivu a jednotlivce. Řeší zde, do jaké míry je jednotlivec vinen v rámci státu. Jestli je možné odsoudit stát jako celek tak, aby byli vinni všichni jeho občané. Mluví tu také o tom, že kolektiv můžeme volat k odpovědnosti, ale nemůžeme příslušníky státu obviňovat morálně a metafyzicky. Jaspers doslova ve své studii říká: „Je však nesmyslné morálně obviňovat nějaký národ jako celek. Není národního charakteru v tomto smyslu, že by jej sdílel každý jednotlivý příslušník národa.“¹⁰⁵ Toto tvrzení můžeme vztáhnout i na román *Dům na zeleném svahu*, kde se hlavní protagonisté neustále zabývají otázkou, jestli mají sudetské Němce nenávidět za běsnění během druhé světové války nebo s nimi naopak soucítit, protože se musí vystěhovat ze svého domova. Noví přistěhovalci přemýšlejí pouze v kategorii kolektivní viny, buď všechny Němce odsoudí nebo naopak neodsoudí, nevnímají jednotlivce, ale pouze celý národ. Stačí jeden případ Němce, který českého obyvatele zklame a už se na celou skupinu lidí dívá jako na viníky.

Tato neustálá nejistota, jak nahlížet na sudetské Němce, se táhne celým tímto dílem. Už v předchozí kapitole jsme si ukázali, že hlavní hrdinové s německým obyvatelstvem soucítí, ale velmi často jsou zaskočení, co všechno se posléze dozvědí. Mluvím zde například o německých ženách, které Renatě Markusové lhaly o hrozných podmínkách v internačním táboře nebo o případu pana inženýra Schulze. Již výše bylo řečeno, že se zabýváme románem, který je tendenční. Fikční svět je nám zde sice představen objektivním vypravěčem v přítomném čase, takže by měl být zcela věrohodný a nestranný, ale vypravěč nám určitým způsobem ukazuje, jak máme danou problematiku vnímat. Již v první kapitole jsem se zmínila o tom, že „Němci byli stavěni mimo lidské

¹⁰³ JASPERS, K. *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá Fronta, 1991, s. 7.

¹⁰⁴ JASPERS, K. *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá Fronta, 1991, s. 10.

¹⁰⁵ JASPERS, K. *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá Fronta, 1991, s. 15.

společensví.“¹⁰⁶ Anna Sedlmayerová píše svůj román v období, kdy odsun německého obyvatelstva ještě probíhal, je tedy patrné, že je ovlivněna dobovým smýšlením. Hlavní hrdinové jsou velmi často zklamáni chováním Němců, ale nedovedou je nenávidět. Opět se pohybujeme pouze v rovině kolektivní viny a znovu se zde projevuje tendenčnost románu, kde jsou Češi představeni v „dobrém světle“. V celé knize tedy podle mého názoru není otázka viny nebo nevin vyřešena. Co se týká politické situace, jsou Němci jednoznačně označeni za viníky druhé světové války a podle dohod Postupimské konference musí být odsunuti. Avšak lidé přicházející do pohraničí nepovažují každého Němce za viníka.

Znovu se teď na okamžik vrátím k roku 1947, kdy byl *Dům na zeleném svahu* vydán. Podle roku vydání je jasné, že román vyšel ještě před komunistickým převratem v únoru 1948, takže zde sice ideu komunismu najdeme, ale ještě ne v takové míře jako v pořadí druhém románu *Překročený práh*. Filip Tomáš o prvotině Anny Sedlmayerové ve sborník *Transfer: Vyhánění – odsun v kontextu české literatury* říká: „Přes jasné komunistické zaměření díla je přeci jen patrné, že jsme ještě v roce 1947 a tudíž Sedlmayerová v rámci své typizace pojmenovává i nešvary a majetkové zločiny, které odsun a vyhánění Němců provázely. Později by asi takovéto prostředky byly minimálně nevhodné.“¹⁰⁷ Anna Sedlmayerová byla členkou Komunistické strany Československa, takže je patrné, že ve svých románech bude tomuto politickému systému věnovat určitou pozornost. Záleží jen na tom, v jak velké míře se tato problematika v jednotlivých dílech projevuje. V prvním díle této spisovatelky tedy najdeme komunismus jen v okrajových náznacích a pozornost je spíše věnována odsunu Němců z pohraničí. Autorka se zde snaží „o zachycení individuálního zranění, především ústřední hrdinky...*Dům na zeleném svahu* se tak stává především románem vnitřního sváru mezi nenávisným odporem ke všemu německému a zároveň uvědomování si lidské stránky věci při setkávání se s konkrétními lidmi a jejich osudy.“¹⁰⁸ Tento názor zmiňovaného autora je podle mého mínění velice přesný. S tematikou odsunu se v tomto díle setkáváme především prostřednictvím hlavní hrdinky a její rodiny, nevidíme zde do myslí celé vesnice jako je tomu v druhém románu této autorky. Takže nám musí stačit, co nám Renata Markusová nebo její manžel Tomáš sami „řeknou“ pomocí objektivního

¹⁰⁶ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. I., 1945 – 1948*, Praha: Academia, 2007, s. 28.

¹⁰⁷ ZAND, G., HOLÝ, J. (eds.) *Transfer: vyhánění – odsun v kontextu české literatury*, Brno: Host, 2004, str. 79 – 80.

¹⁰⁸ ZAND, G., HOLÝ, J. (eds.) *Transfer: vyhánění – odsun v kontextu české literatury*, Brno: Host, 2004, str. 80.

vypravěče. Myslím, že román *Dům na zeleném svahu* je poměrně uzavřeným dílem, který se věnuje konkrétní rodině a jejím problémům.

V *Překročeném prahu* se naopak autorka věnuje mnohem širší základně postav, není nám zde představena jedna rodina a její blízcí přátelé, ale skoro celá vesnice. Vedle hlavní hrdinky, Tekly Šimonové, tady najdeme několik vedlejších postav, které jsou skoro stejně důležité. Vypravěč se v tomto románu věnuje často celé vesnici a my se díky němu dozvídáme o vnitřních pocitech a myšlenkách většiny obyvatel. Co se týká idey komunismu, je v tomto díle rozhodně patrnější a lépe čitelná než v knize předchozí. Komunismus je nám zde představen také díky prostřednictvím řídicího Stanislava Filipa, který je jakýmsi samoukem v tomto oboru. Se socialistickým učením se setkává až během války, kdy schovává svému kamarádovi z dětství zakázané knihy, které si později přečte. „Jména autorů mu zatím nic neříkala, až když našel Marxe, Engelse, Bebela a mnoho jiných známých socialistických theoretiků, vysvětlil si Bernáškovu opatrnost. Nebylo mu docela volno, když zařazoval do sbírky Lenina a Stalina a načisto se vylekal rozměrné Hnědé knihy“¹⁰⁹ Postupem času se řídicí Filip stává nadšeným komunistou a poté se v novém domově v Dubnici snaží toto učení rozšířit mezi dalšími lidmi, na což samozřejmě není sám, komunisticky smýšlejících lidí bychom zde našli samozřejmě mnohem víc, například jeho dceru Šárku nebo Martina Jírnu.

Teď se budeme věnovat tematice odsunu v druhé knize autorky Anny Sedlmayerové. Opět zde najdeme Němce, kteří se snaží po válce vypadat nevinněji, než ve skutečnosti jsou. Výše jsme uváděli případ německého žháře, který následně uteče za hranice. Tematika odsunu mi v tomto díle však nepřijde tak živá a aktuální jako v *Domě na zeleném svah*. Podle mého názoru jsou zde Němci chápáni jako pomocná síla, která se bude velmi hodit při sklizni úrody a dalších pomocných pracích novým kolonizátorům. „Obraz Němců, kteří v Dubnici dosud hospodaří, je podán celkem smířlivě, všechny postavy jakoby se obracely směrem ku Praze s otázkou, jak to vlastně s tím odsunem bude?“¹¹⁰ Tady opět vidíme rozdíl mezi dvěma romány Anny Sedlmayerové, zatímco v *Domu na zeleném svahu* je jasně řečeno, kdy Němci oblast Sudet opustí, v *Překročeném prahu* se nic takového neřeší. Noví přistěhovalci vědí, že Němci budou muset tuto zemi opustit, ale než se tak stane, využívají je k pomocným

¹⁰⁹ SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949, s. 49.

¹¹⁰ ZAND, G., HOLÝ, J. (eds.) *Transfer: vyhnání – odsun v kontextu české literatury*, Brno: Host, 2004, str. 81.

pracím na polích a v hospodářství, protože by je mnohdy sami nezvládli. Tady se dostáváme k bodu, kdy si jsou naopak romány velmi blízké. V díle z roku 1947 pomáhají původní obyvatelé s opravami vily rodině Markusových a v románu z roku 1949 pomáhají na polích a s běžnými hospodářskými pracemi. Rozdíl je zde v tom, že u Renaty a Tomáše Markusových pracují Němci z internačního tábora, kteří mají bílé pásky na pažích, aby bylo hned každému jasné, kam patří. Tady podle mě můžeme vidět paralelu k označení židovského obyvatelstva žlutou Davidovou hvězdou na kabátě během druhé světové války. Zajímavé podle mého názoru je to, že v knize *Překročený práh* nenajdeme žádný internační tábor ani bílé pásky na německých rukávech. Němečtí obyvatelé zde normálně žijí ve svých původních domovech, pracují na svých polích jen s tím rozdílem, že už nepracují pro sebe, ale pro nějakého „pána“, tedy přistěhovalce, který sem přišel hledat „nový život“, což se některým podaří. Najdou se však i případy, kdy se noví osadníci rozhodnou vrátit zpět do vnitrozemí.

Odsun zde řešen příliš není, neustále se čeká na příkazy z vyšších míst a život zatím v zapadlé vesničce na severu republiky plyne dál. Němci pomáhají Čechům se sklizní, s novým setím a dalo by se říci, že už skoro počítají s tím, že v pohraničí zůstanou, protože se stanou nepostradatelnými a v tom případě by jim mohla být udělena výjimka. Což se nakonec nestane. Jeden večer jsou všichni Němci odsunuti těsně za hranice a lidé z Dubnice konečně zjišťují, že nebyli až tak nevinní, jak se zprvu tvářili. Mnozí novousedlíci najdou výhrušné vzkazy a předsedovi Dolejšímu dokonce Langovi otráví veškerý dobytek. Přesto zde není téma viny nebo nevinu nikterak jasně specifikováno, jak se o to autorka snažila v předchozím románu, kde je tato problematika nastíněna o něco více než v *Překročeném prahu*.

Jak již bylo několikrát řečeno, tento román se spíše zabývá ideou komunismu, zemědělství, hospodaření a do díla se postupně vkrádá snaha o kolektivizaci soukromých statků. V závěru knihy přichází Tekla Šimonová s nápadem založit zde ozdravovnu dětí, které mají potíže s dýcháním. Tento nápad podpoří jak Jiří Dolejší, tak řídící Filip, společně v tomto snažení vidí světlou budoucnost celé vesnice. V závěru knihy můžeme opět vidět určitou tendenčnost, všechno zlé je zapomenuté a lidé budou pracovat společně.

Tato práce se měla zabývat především tematikou odsunu v daných dílech, nesmíme ovšem zapomínat na to, že tyto dva romány byly psány v krátkém rozmezí po skončení druhé světové války, takže se zde setkáme s dobovým pohledem na danou problematiku. Již mnohokrát bylo řečeno, že nám vypravěč jaksí naznačuje jak máme

vnímat socialisticky smýšlejícího Čecha v porovnání s Němcem, který je označen za viníka druhé světové války. V obou románech jsme pracovali s kolektivní vinou, která je v některých aspektech mírněna při individualizaci postav.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala autorkou Annou Sedlmayerová a jejími dvěma romány vydanými ve 40. letech 20. století. Během pátrání po různých dokladech o jejím životě jsem přišla na to, že tuto ojedinělou a originální spisovatelku mnoho lidí nezná a nebylo toho o ní ani mnoho napsáno. Což je podle mého názoru velká škoda, protože její romány jsou velice čtivé a myslím, že i poučné.

Jako jedna z prvních českých autorek se zabývala tematikou odsunu Němců z pohraničí a jeho následnému osidlování, přinesla do české literatury téma k uvažování, který bychom zde dříve hledali marně. V určitém prvenství spočívá podle mého její originalita a ojedinělost a myslím, že by se na ni nemělo zapomínat.

Vzhledem k tomu, že sama v poválečném pohraničí žila, přináší nám velmi objektivní pohled na danou tematiku. V pohraničí se setkala jak s českými lidmi z vnitrozemí, kteří se sem přišli pouze obohatit, tak s lidmi, kteří zde chtěli začít nový život, začít od samého začátku a snažili se pohraničí utvářet k obrazu svému. Stejně tak se zde setkala s Němci, kteří souhlasili s Hitlerovým vedením i s lidmi, kteří s ním nechtěli mít nic společného. Tyto všechny poznatky a vlastní zkušenosti zakomponovala autorka do svých děl a díky tomu jsou velice konkrétní a věrohodné, i když se často snažila o jejich zobecnění.

Součástí mé práce byla také kapitola, kde jsem se snažila nastínit politický a kulturní kontext, který se do dané problematiky odsunu velice hojně promítal a bez znalosti těchto historických souvislostí bychom díla Anny Sedlmayerové chápali velice těžko. Zaměřila jsem se na 40. léta 20. století, především na období po roce 1945, kdy probíhají různé konference a jednání, na kterých přední politici vítězných stran dohadují poválečné uspořádání Evropy. Část těchto jednání se dotkla i Československé republiky, čemuž jsem se věnovala v první kapitole.

Na díla této autorky, *Dům na zeleném svahu* a *Překročený práh*, jsem nahlížela především prostřednictvím naratologické kategorie vypravěče, díky kterému jsme mohla nahlížet do myšlení hlavních hrdinů a také do jejich fikčního světa, protože tohle vše nám může dobře zvolený typ vypravěče ukázat. Ještě předtím jsem kategorii vypravěče teoreticky vymezila pomocí práce *Narativní způsoby v české literatuře* předního české literárního teoretika Lubomíra Doležela. Teorii tohoto autora jsem si vybrala pro analyzování textů z toho důvodu, že je podle mého mínění velice srozumitelný a názorný.

Díky psychologii postav a tedy pomocí vypravěče jsme mohli nahlédnout do pocitů, myšlení a fikčních světů hlavních hrdinů obou románů. V prvním románu jsem vypravěče označila jako objektivního vypravěče v Er-formě, který nám fikční svět pouze nezaujatě popisuje, nijak ho nekomentuje. Problémy jsou nám zde tedy jen ukazovány, nevidíme zde vnitřní pocity hlavních hrdinů, pokud nám je sami neřeknou nahlas. Nenajdeme zde žádné vnitřní monology nebo vnitřní řeč. Jinak je tomu u *Překročeného prahu*, kde je vyprávění také v Er-formě, ale v její rétorické podobě. Vypravěč v rétorické formě fikční svět románu popisuje, ale také hodnotí, komentuje a soudí. Nahlížíme zde tedy díky této naratologické kategorie do vnitřních pocitů hlavních, ale i vedlejších postav. Zde můžeme najít rozdíl mezi jednotlivými díly této autorky, *Dům na zeleném svahu* se věnuje převážně rodině Markusových, která se stěhuje do pohraničního města. Oproti tomu v *Překročeném prahu* najdeme mnohem širší základnu jednotlivých postav, které řeší své problémy, ale zároveň se zabývají věcmi, které se týkají jejich pohraniční vesnice.

Dalším společným tématem obou knih je, jak samotný název této bakalářské práce naznačuje, tematika odsunu, i když v každém díle je tento problém chápán s menšími či většími odchylkami. *Dům na zeleném svahu* byl vydán v roce 1947, takže tematika odsunu je zde ještě relativně čerstvá a hlavní hrdinové neustále řeší problém viny nebo nevinu sudetských Němců, se kterými přicházejí do přímého kontaktu a nejsou, postupem času, schopni vidět v nich viníky druhé světové války. *Překročený práh* byl vydán o dva roky později a podle mého názoru je zde vidět určitý posun, odsunutí německého obyvatelstva je zde samozřejmě také probíráno, ale ne v takové míře jako v předchozím románu. Myslím si, že v druhé knize se autorka více zaměřila na socialismus, respektive komunismus a vše, co s ním na vesnici souvisí, například kolektivismus a JZD o jeho založení někteří obyvatelé Dubnice usilují.

Psaní děl v souladu s komunistickou ideou by nás nemělo nijak překvapit, protože sama autorka byla v komunistické straně, takže bylo naprosto logické, že přejímala socialistické učení do svých děl. Pokud by nebyla v této době ve straně, její díla by pravděpodobně vůbec nesměla vycházet, což se jí nakonec v osobním životě také stalo, v roce 1970 byla vyloučena z Komunistické strany Československa a během období normalizace nesměla publikovat.

Oba romány mě svou tematikou velice zaujaly, i když kniha *Dům na zeleném svahu* se mi četla lépe, způsob podání dané problematiky mi zde připadal živější a reálnější než v *Překročeném prahu*.

Jak jsem již řekla na začátku této kapitoly, Anna Sedlmayerová je podle mého názoru nedoceněnou českou autorkou a je velká škoda, že ji širší publikum nezná. Zmíněné dva romány zabývající se tematikou odsunu rozhodně stojí za pozornost. I její další díla z 50. a 60. let by si jistě zasloužila naši pozornost.

Zdroje:

Primární literatura

SEDLMAYEROVÁ, A. *Dům na zeleném svahu*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1947.

SEDLMAYEROVÁ, A. *Překročený práh*. Praha: Práce, 1949

Sekundární literatura

DOLEŽEL, L. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993.

JANOUSEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. I., 1945 – 1948*, Praha: Academia, 2007.

JANOUSEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. II., 1948 – 1958*, Praha: Academia, 2007.

JASPERS, K. *Otázka viny: Příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá Fronta, 1991.

KAPLAN, K. *Pravda o Československu 1945 – 1948*. Praha: Panorama, 1990.

KUBÍČEK, T. *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007.

Slovník české literatury po roce 1945: Anna Sedlmayerová [online]. 2006 [citováno 23. 6. 2012]. Dostupný z WWW:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=862&hl=anny+sedlmayerov%C3%A1>

Totalita: Únor 1948 [online]. 2012 [citováno 24. 7. 2012]. Dostupné z WWW:

<http://www.totalita.cz/1948/1948.php>.

Svědomí: Dokumenty doby [online]. 2012. Dostupné z WWW:

http://www.svedomi.cz/dok_doby.htm

WEIMAR, K. *Kde a co je vypravěč?* Aluze, 2009, č. 1, str. 32 – 38. Dostupné také z WWW: http://www.aluze.cz/2009_01/05_studie_weimar.php

ZAND, G., HOLÝ, J. (eds.) *Transfer: vyhnání – odsun v kontextu české literatury*, Brno: Host, 2004.